

ZATÍM C

- linie výkladu je nejednotná (nechápu, proč příčiny sebevraždy jsou uvedeny až po představení teorií sociální kontroly)
- Není od úvodu explicitně uvedeno, k jakým kombinacím teorií kontroly autor přistoupil a proč
- V závěru chybí podrobnější prezentace a vysvětlení dalších teorií využitelných k porozumění suicidálnímu jednání

Sebevražednost dospívajících v ČR z pohledu teorie (nebo teorií?) sociální kontroly

Autor: Josef Kutil (325009)

Předmět: Sociální deviace pro SPSP, SPR713

Datum odevzdání: 1. 12. 2015

Úvod

Téma sebevraždy je stále poměrně problematické a citlivé, v některých společnostech do určité míry i tabuizované. Není tak příliš obvyklé o tomto tématu veřejně mluvit, zvláště pokud se nás osobně týká. Existuje mnoho rozdílných příčin, které mohou k suicidálnímu jednání člověka vést (kdo to tvrdí? uveďte odkaz na literaturu k tomuto výroku!), uplatnitelná teorie ale závisí kromě jiných faktorů i na sledované skupině. V této práci se chci zaměřit na sebevražednost zejména dospívajících, kteří jsou obecně velmi ovlivněni výchovou a sociálním prostředím. Z pohledu vývojové psychologie je dospívající člověk sice již poměrně vyzrálý, ale stále je pod vlivem své primární rodiny (kdo to tvrdí? uveďte odkaz na literaturu k tomuto výroku!). Na problematiku suicidálního chování budu tedy nahlížet z pohledu teorie sociální kontroly, pomocí které můžeme vysvětlit jeden z klíčových faktorů – sociální rámec (a jiné teorie to nedokážou – např. teorie anomie É Durkheima?). Na deviantní jednání, mezi které můžeme zařadit i sebevražednost, má velký význam kvalita vztahů v rodině a dalších blízkých vztahů (kdo to tvrdí? uveďte odkaz na literaturu k tomuto výroku!), a právě proto je vhodné uplatnit uvedenou teorii.

V první části textu je obecně popsáno suicidální chování, jeho možné příčiny a uvedeno rozdělení sebevražd podle Émila Durkheima. Následně je představena teorie sociální kontroly, se zaměřením na teorii sociálních vazeb Travis Hirschiho a na teorii F. Ivana Nye, popisující tři mechanismy sociální kontroly. Další část je poté zaměřena již konkrétněji na sociální faktory suicidálního chování, které jsou zásadní pro uplatnění uvedené teorie. Na základě těchto faktorů jsou poté v další části vytvořeny indikátory, které vyjadřují uplatnění dané teorie na problematiku sebevraždy. V závěrečné části jsou popsány limity použití této teorie.

Suicidální chování a jednání

Laickou veřejností je někdy za suicidální chování považována pouze sebevražda (ať už dokonaná, nebo ve stádiu pokusu), pod tento pojem ale můžeme zařadit mnoho dalších jevů. Mohou sem patřit například suicidální myšlenky, které jsou verbálním či neverbálním projevem jedince uvažování nad sebevraždou, nebo suicidální tendence, ve kterých už se jedinec reálně připravuje na sebevraždu. Suicidální pokus potom představuje život ohrožující akt s úmyslem zemřít, při kterém však jedinec nezemře, dokonaná sebevražda je označována jako suicidium (Koutek & Kocourková, 2007). proč zde o tomto píšete, jak to souvisí s cílem práce? Umožňuje Vám to identifikovat různé sebevrahy podle odlišného motivu?

Podle Českého Statistického Úřadu (rok vydání) dochází v České Republice ročně přibližně k 1500 sebevraždám, v roce 2014 se jednalo konkrétně o 1488 případů. Již od roku 1945 počet sebevražd celkově postupně klesá, ale stále se jedná o nezanedbatelný jev, ke kterému dochází v naší společnosti. Mění se také poměr sebevražd mužů a žen, neboť v roce 1945 na jednu sebevraždu ženy připadaly 1,9 sebevraždy muže, v roce 2014 byla tato hodnota 4,1. Z uvedeného počtu pak spadá do období adolescence (ve statistikách uvedeno 15-24 let) v roce 2014 celkem 94 sebevražd.

Motivy pro sebevražedné jednání mohou být různé, avšak většinou se jedná o vliv více různých faktorů. Ani samotný jedinec si často neuvědomuje všechny příčiny a na dotázání uvede pouze jednu z příčin, kterou vnímá aktuálně jako primární (Koutek & Kocourková, 2007). Tito autoři také uvádějí, že je rozdíl mezi motivy u suicidálních pokusů a mezi motivy u dokonáných sebevražd. Zatímco u suicidálních pokusů se jedná častěji o motivy z oblasti interpersonálních vztahů, u dokonáných sebevražd převažují intrapsychické motivy či pocit ohrožení. U dokonáných sebevražd je však poměrně složité určit podíl jednotlivých motivů, neboť motivy zjišťujeme pouze z vedlejších ukazatelů, jako je například dopis na rozloučenou. Ve více než polovině případů ale není konkrétní motivace zjištěna. A co o tomto zahraniční literatura? Je také lichá?

Existuje více způsobů rozdělení sebevražd (jaké? uveďte odkaz na literaturu k tomuto výroku!) do určitých skupin, já se zde zaměřím na rozdělení z pohledu souvisejícím se sociální kontrolou, a to podle Émila Durkheima. Durkheim rozděluje čtyři typy sebevražd, které se od sebe v zásadě liší podle míry sociální integrace a sociální regulace. Zde je přehled všech 4 typů, jak je uvádí Munková (2004). jde o teorii sociální kontroly? Proč zde uvádíte tuto typizaci? Pokud si za ní stojíte, musíte do primární literatury a jasně definovat, co je a jak se projevuje intergrace a regulace a jednotlivé typy sebevražd!!!!

1. Egoistická - jedinec má přirozenou potřebu integrovat se do společnosti a sebevražda je tedy následkem nedostatečné integrace, například v rodině.
2. Altruistická – typická pro tradiční společnosti s přísnými zvyky, sebevražda je pak vlastně náboženskou či politickou obětí.
3. Anomická – jedinec má pocit absence norem, ztráty jasného cíle, sebevražda je následkem absence regulujícího vlivu rodiny.
4. Fatalistická – jedinec je příliš blokován, jeho vášně jsou udušeny, následná sebevražda tak vyplývá z nadměrné regulace.

Uvedené čtyři typy sebevražd je možno také stručně charakterizovat pomocí pojmů sociální integrace a sociální regulace. Zatímco egoistická se vyznačuje příliš slabou sociální integrací, altruistická naopak příliš silnou integrací. Anomická se potom vyznačuje příliš slabou sociální regulací a fatalistická opět příliš silnou regulací (Munková, 2004).

Teorie sociální kontroly

Podle teorie sociální kontroly lidé dodržují normy kvůli existenci mechanismu sociální kontroly, přičemž tato kontrola může být vnitřní či vnější. V případě vnitřních kontrolních

mechanismů jde o sociální normy, které jedinec internalizoval a nyní jimi disponuje, zatímco vnější kontrola je uskutečňována prostřednictvím společnosti a jejích institucí (Munková, 2004). Mezi známá jména této teorie patří Travis Hirschi, Ivan Nye, Harriet Wilsonová, Jackson Toby, Walter Reckless, či Michael Gottfredson.

Nejnámější koncepci, která patří do teorie kontroly, publikoval první z uvedených autorů, Travis Hirschi. Jeho teorie je založena na sociálních vazbách, kterým připisuje 4 komponenty (Čírtková, 1998): definujte pouta podle primární literatury více do hloubky, nevyužívejte více teorií, měl jste aplikovat jednu jedinou teorii!!!

1. Připoutání ke společnosti (attachment) - vyjadřuje zájem o přání druhých lidí a zároveň respekt k jejich očekáváním.
2. Vazba na společnost (commitment) – popisuje ochotu daného jedince přizpůsobovat své chování společenským normám a konvencím
3. Víra (belief) – jedinec musí přijmout tradiční společenské hodnoty a věřit v jejich platnost
4. Začlenění do společnosti (involvement) – aktivní snaha jedince udržovat sociální vazby, měřitelná například dobou, kterou jedinec této snaze věnuje

Hirschi pak na základě uvedených čtyř komponent konstruuje pomyslný ideální typ konformního člověka, který je silně angažovaný ve vztahu k ostatním a vyznačuje se silnou potřebou dodržovat normy společnosti (Munková, 2004).

Další z autorů, kterým je F. Ivan Nye, rozlišuje tři mechanismy sociální kontroly. Munková (2004) tyto mechanismy pojmenovává jako kontrolu vnitřní, přímou a nepřímou.

1. Vnitřní kontrola – zahrnuje internalizované normy, může být též označována jako svědomí
2. Přímá kontrola – forma prevence, realizována nejbližším okolím (rodiči, učitelé) prostřednictvím odměn a trestů
3. Nepřímá kontrola – založena na citové vazbě, jedinec se chová podle norem, aby neztratil pozitivní vztah k nejbližším osobám (rodiče, učitelé)

Sociální faktory suicidálního jednání proč není toto v první kapitole o sebevraždách?

Jak bylo uvedeno, teorie sociální kontroly popisuje jakési připoutání člověka ke společnosti, k jejím hodnotám, či normám. Základním prvkem společnosti je rodina, která má zároveň na jedince největší vliv a je tedy primárním zprostředkovatelem společenských hodnot. Nedostatky v rodině tak mohou silně ovlivnit vývoj jedince, jeho sklon k deviantnímu jednání a tedy i k sebevraždě. Jak uvádí například Pfefferová (cit. dle Koutek & Kocourková, 2007), riziko suicidálního jednání je spojeno se separací rodiny, rozvodem rodičů, rodičovským alkoholismem, zneužíváním, depresí a suicidálním chováním rodičů. Pfefferová dále uvádí pět charakteristik typických pro tyto rodiny: nedostatečné mezigenerační hranice,

velmi konfliktní vztahy mezi rodiči, projekování pocitů rodičů do dítěte, symbiotickou vazbu rodič-dítě a rigidní rodinný systém (Koutek & Kocourková, 2007).

I další z výše uvedených autorů často aplikují svou teorii na deviantní chování a suicidální tendence. Konkrétně například Travis Hirschi uvádí, že k delikventnímu jednání se jedinec uchyluje tehdy, když je jeho připoutání ke společnosti oslabené, či přerušené (Munková, 2004). Hirschi také toto tvrzení považuje za společný rys teorií kontroly. V Hirschiho teorii můžeme dále najít názor, že deviantní jednání je z lidské podstaty přirozené a normální. Absenci větší míry delikvence u adolescentů pak odůvodňuje „překážkami“, které jim dospělá společnost staví do cesty v podobě nesouhlasu a zákazů (Regoli & Hewitt, 1994).

Regoli & Hewitt (1994) potvrzují, že příliš mnoho svobody při výchově má za následek vyšší pravděpodobnost participace dítěte na delikventním chování. Příčinu tohoto jednání tedy vidí teorie sociální kontroly v selhání kontroly sociálních institucí, mezi které řadíme kromě rodiny například i učitele, či vrstevníky. Jak uvádí Čírtková (1998), pro úspěšné naučení zdravým způsobům jednání v průběhu socializace je nezbytná dobrá funkčnost formálních i neformálních instancí kontroly.

Ivan Nye se více soustředí na trochu odlišnou podstatu sociální kontroly, zaměřuje se na vztahy v rodině. Popisuje vztah dítě-rodič a uvádí, že pokud chybí pozitivní vazba k rodičům, nebo je rodina dysfunkční, projevuje se velmi často právě delikventní chování (Munková, 2004). Také Vágnerová (1999) upozorňuje na důležitost sociálních faktorů, kterými jsou neuspokojivé vztahy či ztráta sociálních vazeb, neboť zvyšují pravděpodobnost sebevražedného jednání.

Podle Hrčky (2001) také teorie sociální kontroly u všech lidí předpokládají deviantní motivy a považují člověka za racionálně uvažujícího. Každý jedinec poté uspokojuje tyto motivy deviantním chováním, pokud je to pro něj výhodné a pokud mu v tom účinně nebrání sociální kontrola (Hrčka, 2001).

Suicidální pokus je však také přítěží pro následný život jedince, neboť často dochází k určité stigmatizaci daného člověka i jeho rodiny. Domnívám se, že tento jev může z pohledu teorie sociální kontroly situaci komplikovat a bez odborné pomoci může dojít i k opakovanému pokusu o sebevraždu.

Odvozené indikátory

Pokud se zaměříme na teorii F. I. Nye, můžeme z jeho tří mechanismů sociální kontroly odvodit konkrétní indikátory pro hodnocení sociální kontroly daného jedince. Tyto indikátory nám poté mohou do určité míry ukázat, s jakou pravděpodobností má zkoumaný jedinec sklony k suicidálnímu jednání. V následujícím odstavci jsou uvedeny postupně všechny tři mechanismy a u každého z nich je několik indikátorů v podobě otázek. Některé otázky zároveň korespondují s některou (nebo se všemi, aby byla Vaše operacionalizace teorií

kontroli komplexní?) z komponent sociálních vazeb podle Hirschiho, což je znázorněno anglickým termínem v závorce.

1. Vnitřní kontrola (internalizované normy):
 - Jaký má jedinec žebříček hodnot?
 - Věří jedinec v platnost tradičních hodnot ve společnosti? (belief)
 - Jaký má jedinec názor na společenská pravidla a normy? (commitment)
2. Přímá kontrola (prevence, odměny a tresty)
 - Jaká pravidla platí v rodině daného jedince?
 - Jakou volnost dávají rodiče danému jedinci?
3. Nepřímá kontrola (citová vazba)
 - Jaký má jedinec vztah se svými rodiči a sourozenci?
 - Vnímá jedinec přání a očekávání svých nejbližších? (attachment)
 - Jakým způsobem jedinec pracuje na vztazích se svými nejbližšími? (involvement)

Z uvedených indikátorů je možné dále odvodit konkrétní otázky, využitelné například v dotazníkovém šetření. Pomocí otázek formulovaných přímo pro respondenta by mělo být možné rozpoznat jeho sociální rámec a míru, se kterou je sociálně kontrolován. Výsledkem by pak měla být možnost včas rozpoznat zvýšené riziko suicidálního jednání.

Závěr

Tato práce se zabývala možností uplatnění teorie sociální kontroly na problematiku sebevraždy, zejména u dospívajících. Byla využita zejména teorie Travis Hirschiho a Ivana Nye, se zaměřením na sociální rámec daného jedince. Pomocí uvedených teorií a jejich mechanismů byly zformulovány některé indikátory, které následně umožňují zjistit, zda určitý jedinec inklinuje k suicidálnímu jednání, či nikoli.

Uvedená teorie se ukázala být vhodná pro vysvětlení dané problematiky, avšak dokáže vysvětlit jen určité aspekty, které se sebevraždou souvisí. Kromě popisovaných sociálních faktorů existuje i mnoho dalších příčin, které člověka vedou k tak radikálnímu řešení své situace. Mezi ně můžeme řadit zejména psychické poruchy, které jsou však velmi specifickou příčinou a spadají spíše do oblasti klinické psychologie. Problematika sebevraždného jednání je poměrně rozsáhlá a domnívám se, že žádná teorie ji nedokáže sama o sobě úplně komplexně popsat. Proto byla tato práce zaměřena na adolescenty, kteří jsou poměrně specifickou skupinou a je možné na ni teorii sociální kontroly aplikovat.

Literatura:

Čírtková, L. (1998). *Kriminální psychologie*. Praha, Eurounion.

Hrčka, M. (2001). *Sociální deviace*. Praha: SLON.

Koutek, J., & Kocourková, J. (2007). *Sebevražedné chování: současné poznatky o suicidalitě a její specifika u dětí a dospívajících*. Praha: Portál.

Munková, G. (2004). *Sociální deviace*. Praha: Karolinum.

Regoli, R. M., & Hewitt, J. D. (1994). *Delinquency in society: A child-centered approach*. New York: McGraw-Hill.

Vágnerová, M. (1999). *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál.